

Az értelmező közösségek hatalma. Hasonló tettek és események, eltérő értelmezések a gyimesi magyar–román lakodalmi kultúrában

Balatonyi Judit: A gyimesi lakodalmak. Közös kultúra és különböző identitások? Balassi Kiadó, Bp. 2017. 250 old.

Balatonyi Judit gyimesi magyar–román (gyerek)lakodalmakról szóló könyve nagyon izgalmas intellektuális vállalkozás, ami több szempontból is jelentős eleme a kortárs magyar néprajztudományi és kulturális antropológiai kánonnak. A továbbiakban ezek közül két önkényesen választott témát tárgyalok részletesebben: (1) Gyimes mint egy komplex, magyar–román (makro-, mezo- és mikroszintű) interetnikus viszonyokkal (társadalmi gyakorlatokkal és diskurzusokkal) jellemezhető szociokulturális környezet; valamint (2) a reflexivitás és a szembenézés a terepmunka természetével.

A magyarországi humán- és társadalomtudományi kutatások jelentős része hajlamos figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy a Partiumban, Erdélyben és Moldvában élő magyarok évtizedek, de akár hosszú évszázadok óta változó lélekszámú román lakosság körében élnek. Legyen ez köszönhető akár a 20. századi szocialista urbanizációs folyamatoknak, akár a romániai közgazgatás átalakításának – például Gyimesbükkön a tartományi rendszer idején (az 1960-as évek elején) szűnt meg a magyar nyelvű oktatás. Pontosabban, nem az etnikai együttélési helyzetek létezésének ténye, hanem a makrokörnyezetnek és az együttélésnek a társadalmi gyakorlatokra és az azok elbeszélésére gyakorolt következményei azok, amelyek rendszerint kevésbé képezik a szociokulturális értelmezési keret részét. Ezeket a vizsgálatokat, köztük a néprajztudományi és a kulturális antropológiai kutatások egy részét is, egyfelől mind a módszertan, mind az értelmezés szintjén egyfajta öntudatlan – és ennek következtében reflektálatlan – „vakság” jellemzi. Másfelől az etnikai együttélési helyzet, vagyis a kisebbségi

magyar lét komplexitásának egyszerűsítő és némileg önkényesen érvényesített – elsősorban a veszteség-olvasat keretébe illeszkedő – elismerése és újratermelése jelenik meg bennük.

Jelen munka nagyszerű példája annak a törekvésnek, ami a maga bonyolultságában és a kutató által megismerhető „részleges teljességében” kívánja láttatni és értelmezni a gyimesi lakodalmak világát. A könyv gyakorlatilag visszahelyezi a gyimesi szociokulturális életvilágot a helyiek megélte, „eredeti” magyar–román kontextusába, és jó érzékkel választott színes példákon keresztül láttatja Gyimest annak, ami. Egy olyan szociokulturális környezetnek, ami (1) makro- és mezoszinten nem más, mint egyrészt egy magyar és román kisajátítási diskurzusokkal és emlékezetversengéssel jellemezhető nemzetpolitikai mnemonikus tér (erről bővebben lásd: Ilyés Zoltán: *Identitás, kultúrtáj, örökségmenedzsment. Szempontok Gyimes kistérségi erőforrásainak értékeléséhez*. In: Bakó Boglárka–Szoták Szilvia (szerk.): *Magyarlakta kistérségek és kisebbségi identitások a Kárpát-medencében*. Gondolat Kiadó és MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Bp. 2005. 61–62.), másrészt egy olyan szintér, amelyben meghatározó szerepet töltenek be a politikai-gazdasági hatalom gyakorlói, az oktatás és az egyház aktorai, illetve a gyimesi tudáselit tagjai. Gyimes (2) mikroszinten pedig olyan, nagyrészt magyar többségű települések összessége, ahol a helyiek összetett román, magyar, csángó etnikai és vallási identitással, családi és baráti kötelékekkel, szomszédsági viszonyokkal rendelkeznek. A munka tehát szisztematikusan és kiérleltlen reflektál arra, hogy Gyimes napjainkban

Lajos Veronika (1979) – egyetemi adjunktus, PhD, Kulturális és Vizuális Antropológiai Tanszék, Miskolci Egyetem, lajosvera@yahoo.co.uk

nemcsak a román–magyar nemzetpolitika és turizmus egyik célpontja, hanem Románia (a román közigazgatás, oktatás, egyházpolitika) részeként multietnikus, ami a globális változások lokális jelenségfolyamatai mellett jelentős hatást gyakorol a helyi társadalom mindennapjaira, például a román és magyar (gyermek)lakodalmakra egyaránt. Éppen ezért talán izgalmas a kérdés, vajon a szerzőt milyen körülmények (lehetőségek, illetve kényszerek) befolyásolták a főcím – *Gyimesi lakodalmak*. – kiválasztásában, ami gyakorlatilag a magyar folklórtudomány egyik klasszikus munkájának címe is lehetne, és kevésbé enged meg áthallásokat a könyv egyik jelentőségét adó, szemléletformáló megközelítéshez.

Balatonyi etnográfijában Gyimesről egy olyan komplex kép rajzolódik ki az olvasó előtt, amely nemcsak a fent említett három szintet (makro-, mezo- és mikroszint) foglalja magában, hanem tartalmazza a megértés és elemzés szempontjából is fontos különbségtételt a témára vonatkozó tudományos és mindennapi diskurzusok, valamint a konkrét társadalmi gyakorlatok között. Mindezeket egészíti ki az, hogy a lakodalommal összefüggő különböző tetteket és eseményeket a szerző nem önmagában vizsgálja, hanem azokat a helyi értelmezési gyakorlatokkal, a lakodalomban történtek elbeszélésével együtt tekinti kutatása tárgyának. Ez utóbbinak következménye az a felismerés, hogy „nem a performansz hozza létre a reprezentációkat és a közvetített jelentéseket, hanem az aktuális értelmező közösség ad értelmet szimultán és utólagosan az egyszeri, bár esetenként gyakran ismételt cselekedeteknek... a rítusok a múlthoz hasonlóan visszafelé olvasódnak. Utólagosan kapnak értelmet...” (236.) A gyimesi lakodalomról szóló mesterelbeszélések kialakításának folyamataiban tehát az utólagos értelmezések versenyeznek egymással, vagyis az értelmező közösség (mind a magyar, mind a román) reflektál a tettek és az események szintjén nagyon hasonló lakodalmi szokásokra, és hoz létre román, magyar, katolikus, csángó és ortodox partikuláris identitásokat. (236–237.) Ez pedig

átvezet bennünket a jelen keretekben tárgyalt második témakörhöz, a reflexivitás kérdéséhez.

A kulturális antropológiában az 1970-es évek óta meghonosodó reflexió és reflexivitás két jelentéssel bír. Egyrészt vonatkozik arra, amikor a kutató saját tudományos gyakorlatát és a kutatási folyamat egészét tekinti a kutatás tárgyának, másrészt arra a felismerésre, miszerint a reflexivitás a kulturális gyakorlatok jelentős részének természeténél fogva adott része, vagyis az emberek magyarázzák, értelmezik, tudatosan átalakítják, vitatják és tárgyiasítják a hagyományokat. Balatonyi könyve tulajdonképpen a reflexivitás mindkét jelentését sikeresen példázza. Egyrészt a munka a magyar néprajztudomány és kulturális antropológia azon irányvonalába tartozik, amelyik kiemelt jelentőséget tulajdonít a kutató „önmaga felé fordított tekintete” tárgyalásának és a kutató szerepére vonatkozó reflexiónak a tudományos munka során. Másrészt a szerző meggyőző etnográfiai leírásokkal támasztja alá azt, hogy egy adott gyimesi (gyermek)lakodalomban színre vitt szociokulturális gyakorlatok az elérhető kulturális minták közül – társadalmilag, gazdaságilag, kulturálisan és politikailag meghatározott – tudatos választások (203.) eredménye.

Balatonyi a „rítus fogalmát dinamikus értelmező kategóriaként kezeli, és a rítusként való besorolás alapjának a performatív sikerességet” tekinti (32.). A gyimesi lakodalom – a szerző értelmezésében – a „színre vitt kultúra, a színre vitt performanszok, a színre vitt érzelmek és a színre vitt társadalmi kapcsolatok egyik speciális tere”, egy „kulturális apropó” arra, hogy a helyiek „jó szomszédok, jó barátok, jó testvérek, jó házigazdák, jó gyimesi magyarok, illetve gyimesi románok, jó katolikusok vagy jó ortodoxok legyenek”. (148.) A speciális térbeli performanszokból úgy lesz hagyomány, ha létezik egy értelmező közösség, amely „jelentéssel látja el a tetteket, és heterogén, egymással versenyző, illetve párhuzamos reprezentációkat hoz létre”. (203.) Ez tulajdonképpen egy állásfoglalás amellet, hogy az emberek értő és értelmező, kritikus és tudatos,

önreflektív módon vannak jelen saját környezetük szociokulturális színtereiben.

A kutatási folyamat egészére vonatkozó öszinte szembenézést nagyon jól szemlélteti az alábbi hosszabb idézet is: „Bár észrevettem a környező néprajzi csoportok, például a csiki székelyek vagy éppen a moldvai csángók lakodalmi kultúrájával való hasonlóságokat és különbségeket, de sokáig nem foglalkoztam a román–magyar vegyes házasságból származó gyimesi adatközlőim egykori és kortárs román lakodalmakkal és lakodalmassal kapcsolatos elbeszéléseivel, valamint nem vizsgáltam a helyi románok és magyarok lakodalmi közötti hasonlóságokat és különbségeket sem. Bevallom, hogy kutatásaim első néhány évében (t.i. 2005 és 2009 között) jó néhány román adatközlőtől származó beszámólót le sem jegyeztem, irrelevánsnak tartva azokat a »csángó« »magyar« lakodalmi kutatásaim vonatkozásában. Sokáig nem kezeltem tudományos problémaként az interjúkból és megfigyelésekből kibontakozó interetnikus összefüggéseket sem.” (13.)

A szerző ezt követően kifejti, hogy 2011-ben miként került a figyelmébe a román gyimesi lakodalom is egy, a freewe-ben található (*Tradicionális gyimesbükki csángó magyar lakodalom* című) bejegyzés megtekintését követően. A bejegyzés mellett volt egy videó is, amelyen „gyimesbükki csángó viseletbe” öltözött gyerekek adtak elő „tradicionális román lakodalmat”. Jól felépített annak a folyamatnak a bemutatása, ahogyan Balatonyi maga eljutott kutatómunkája során a csángó lakodalmak eredetével foglalkozó „oknyomozó, rekonstrukciós” beállítódástól addig, hogy kutatása középpontjába az került, „maguk a gyimesi magyarok és románok hogyan vélekednek” a helyi lakodalmakról és „hogyan beszélnek róla, hogyan értelmezik és viszik színre” (14.) azokat.

Mindazonáltal az önreflexió részeként nagyon izgalmas lett volna további részleteket olvasni a tudományos munka első néhány évét jellemző kutatói beállítódás kialakulására és működésére vonatkozóan is. Vagyis azokról az ok-okozati

összefüggésekről, amelyek Balatonyi akkori kutatói szerepét és szakmai gyakorlatát meghatározták. Például: vajon milyen tudománytörténeti előképekkel, elméleti és módszertani alapállással, valamint a kiválasztott földrajzi területhez társított vonásokkal állhat kölcsönös összefüggésben az, hogy a szerző nem tekintette kutatási adatoknak a román beszélgetőtársaktól származó információkat? Továbbá mi lehet az oka annak, hogy a szerző figyelmen kívül hagyta a kortárs Gyimes multietnikus szociokulturális kontextusként történő működését, valamint azt, hogy a lokalitás és az identitás a performanszok és az eseményeket értelmező beszédhelyzetek szintjén a maga interetnikus összetettségében termelődik újra, íródik újra a mindennapokban? A szerző a könyvben több helyen is reflektál a „gyimesi téma” azon vonására, hogy az a magyarországi kánon esetében milyen előfeltevésekkel és tudományos megállapításokkal terhelt, ugyanakkor a fenti felvetésekre adott módszeres reflexió tovább erősítette volna azt a kutatóról kirajzolódó képet, miszerint szakmai gyakorlatában tudatos, kritikus, és képes kutatói szerepét és tevékenységét a tudományos megismerés és értelmezés tárgyának tekinteni.

A terepmunkához szorosan hozzátartoznak a kapcsolat kialakítás nehézségei, a nyelvi és kulturális félreértések vagy az eltérő életkörülmények okozta személyes kellemetlenségek. Balatonyi nyíltan ír arról a tapasztalatáról, ugyan csupán egy lábjegyzetben részletezve, hogy a kutató a terepen igenis szándékos félrevezetés és megréflálás célpontja lehet. A szerzőt ugyanis a kutatás első időszakában a helyi fiatal férfiak azzal ugratták, és tegyük hozzá, azzal kívánták a lokális férfitársadalmat egzotizálni és őt valamelyest megbotránkoztatni, hogy megpróbálták vele elhittetni a következőt: a kétezres évek közepén igenis létezik Gyimesben egy olyan „titkos praktika”, amit a férfiak az esküvő napján a nők „domesztikációja” érdekében alkalmaznak. (18.) Az elmondások szerint ez a menyasszony szimbolikus, láthatatlan szarvának a kiütését jelentette a nászészakán, a szarv letörésével pedig tulajdonképpen megszűnt a nők eredendő gonoszsága és hatalma.

A hasonló helyzetek értelmezésében, a félreértések eloszlatásában a szerzőt a helyi kulcsadatközlők segítették, ahogy a román nyelvű beszélgetésekben is. A terepmunka nyelvi világához tartozik továbbá az a felvetés is, amit feltehetően részben az „ismerőssel” vagy ismerősnek tekintettel „szembeni vakság” (*home blindness*) okoz, hogy a gyimesi terepkutatás esetében, elsősorban a magyarországi kutatók körében, vajon miért merül fel érdemben kevésbé vagy egyáltalán nem a román nyelvtudás szükségességének ügye.

Hálásak lehetünk a szerzőnek, hogy könyvével megmutatta, lehet Gyimesről a nemzeti, etnikai

értelmezési keret és mnemonikus tér határainak szétfeszítésével is írni, lehet érdemi dialógust kialakítani a magyar és román makro-, közép- és mikroszintű diskurzusok és a társadalmi gyakorlatok, illetve az azokra vonatkozó értelmezések között. A munkát haszonnal forgathatják a gyimesi kultúrával foglalkozó egyetemisták, kutatók és oktatók a tudományterületen belül és kívül egyaránt. Jómagam kíváncsian várom, hogy a tudományos értelmező közösség milyen jelentést tulajdonít majd a műben foglaltaknak.

Lajos Veronika

A moldvai katolicizmus hétköznapijai

Iancu Laura: Peremlében. Tanulmányok a moldvai magyarok vallásosságáról. Kisebbségkutatás Könyvek. Lucidus Kiadó, Bp. 2017. 237 old.

Alig telt el négy esztendő szülőfalujáról, Magyarfaluról készült, imponáló anyagot tartalmazó vallásnéprajzi monográfiájának megjelenése óta, s máris kézbe vehettük a szerző újabb, nagyobb kitekintésű, vallási témájú tanulmányokat tartalmazó kötetét. Nem is csoda, hiszen ez a témakör az egyik leginkább művelt a moldvai magyarokkal foglalkozó szakirodalomban. A 2006-ban kiadott s nem kevesebb, mint 5376 tételt tartalmazó moldvai csángó bibliográfia (Ilyés Sándor – Pozsony Ferenc – Tanczos Vilmos (szerk.): *A moldvai csángók bibliográfiája*. KJNT, Kvár 2006) legnagyobb (729) tételszámú fejezetei közé tartozik az *egyházi élet*, a *néphit* és a *népi vallásosság*. Csupán a bibliográfia csaknem felét kitevő *Általános művek* száma előzi meg, de ezek nagy része nem igazán tudományos értékű interjúk és közéleti, politikai sajtótermékek közé tartozik. A „vallásosság”, a vallási élet tehát a moldvai magyarság legkutatottabb, legpublikusabb területének számít, még ha tudjuk is, hogy

az erre vonatkozó irodalom – forrástanulmánytól napilapok híreiig – a témának nemcsak a színét, hanem a visszáját is megmutatja. Mindezek ismeretében is rendkívül tanulságos, hogy Iancu Laura mennyi új adatot, mennyi új gondolatot közöl ebben a tanulmánykötetben. Mint aki a korábbiaknál mélyebbre ás, mélyebbre nyúl, s közelebb kerül a dolgok lényegéhez.

Kilenc tanulmányt találunk a *Peremlében* című kötetben: nyolc a moldvai magyarok vallásosságának lényegi kérdéseivel foglalkozik, egy – a Szent Brigitta-imákról szóló – inkább érintőlegesen. A könyv címe rendkívül találó és többértelmű. Hiszen a moldvai katolikusok nemcsak földrajzilag élnek a magyar nyelvterület és az európai római katolikus kultúra *peremén*, de létezésük is bizonytalan, hiszen most darálják át őket az évszázados magyar katolikuságból az újkeletű román katolikuságra, mégpedig nem a sorsuk elkerülhetőségét is lehetővé tevő európai módszerrel, mint a görög

Halász Péter (1939) – agrármérnök, ny. főtanácsos, Magyar Művelődési Intézet, Gyimesközéplak, tatrosmente@gmail.com